СОПУНЪ

СБОРНИКЪ

СОЛУНЪ

ИЗДАНИЕ НА ВЪЗПИТАТЕЛИТѢ И ВЪЗПИТАНИЦИТѢ
ОТЪ СОЛУНСКИТѢ БЪЛГАРСКИ ГИМНАЗИИ

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА „ХУДОЖНИКЪ"
1934

Възпитателитѣ и възпитаницитѣ отъ българскитѣ гимназии въ Солунъ, отъ вѣкове намъ тъй свиденъ въ национално и въ просвѣтно отношение, поднасятъ на читающия свѣтъ тоя скроменъ СБОРНИКЪ *по случай петдесеть години отъ основаването на сѫщитѣ учебни заведения.*

НИКОЛА ГАЦЕВЪ

СОЛУНСКАТА БЪЛГАРСКА ТЪРГОВСКА ГИМНАЗИЯ

Както сега, така и въ миналото, до Балканската война, македонскитѣ българи се предаваха винаги съ любовь къмъ всичко, което бѣше отъ естество да съдействува за тѣхното издигане.

Дейностьта на македонскитѣ българи презъ турското владичество бѣше съпроводена съ много трудности. На първо мѣсто трѣбва да се посочи политическия режимъ. Следъ това идваха пропагандитѣ, главно гръцката, а много по-късно и сръбската. Особено въ годинитѣ 1897, 1898 и 1899, когато сръбската пропаганда бѣше вързала на нѣколко мѣста коренъ, македонскитѣ българи имаха да отстояватъ своитѣ фронтове. Изпитанието презъ това време за тѣхъ бѣше голѣмо, защото сърбитѣ и гърцитѣ бѣха насочили всички свои усилия за да могатъ да причинятъ отслабване на българския духъ. За тази цель тѣ пръскаха безогледно пари. Необезпокоявани и подпомогнати отъ турската власть, тѣ прибѣгваха до разни срѣдства, за да могатъ да поставятъ въ услуга на своитѣ пропагандаторски цели часть отъ българското население, главно тѣзи, които бѣха стояли по-дълго време подъ гръцко влияние. Това нѣщо, безспорно, предизвикваше смутъ въ редоветѣ на македонскитѣ българи, които отъ своя страна се сплотяваха за обща съпротива. Всѣки по-събуденъ македонски българинъ съзнаваше, че за българското население въ Македония нуждна бѣше, преди всичко, широка просвѣта. За това, повикътъ за откриване на нови училища бѣше станалъ всенароденъ. Македония бѣше усѣяна не само съ основни училища, но и съ прогимназии и гимназии. Но тѣзи училища не бѣха изцѣло нагодени за мѣстнитѣ условия. Голѣмата часть отъ свършилитѣ отдѣлни класове или цѣли гимназии можеха да ставатъ само учители въ българскитѣ основни училища и въ прогимназиитѣ. Останалитѣ, които неуспѣваха да бѫдатъ назначени за учители, представляваха единъ елементъ неприготвенъ за друга работа, вследствие на което напускаха Македония за да търсятъ прехраната си другаде. Съ това, обаче, Македония се опразваше отъ интелигенцията си. Това положение тревожеше мнозина македонски българи. Тревожеше и Екзархията. Ето защо, заговори се за реформирането на учебното дѣло съ огледъ на мѣстнитѣ условия и нужди на страната. Интересно е, въ случая, да се знае, че

идеята за подобна реформа изхожда първоначално отъ единъ „бившъ учитель въ Турско“, както той самъ се титулува. Този „бившъ учитель въ Турско“ излага своитѣ мисли въ едно „мнение по преобразуването на българскитѣ училища въ Турция“, което било изпратено отъ Солунъ съ препроводително писмо, носящо дата 26 май 1898 год.. Това писмо, което се намира, ведно съ „мнението“, въ екзархийската архива съдържа, между другото, и следното:

„Българскитѣ училища въ Турско сѫ най-близки до сърдцето на Ваше Блаженство и азъ се лаская отъ мисъльта, че изпълнявамъ единъ дългъ, като Ви изпращамъ това „мнение“, което може да бѫде взето подъ внимание, когато ще се изучава и този въпросъ“.

Поводъ за написването на това „мнение“ е дало обстоятелството, че много български, па и чужди, търговски кѫщи въ Солунъ сѫ били заставени да вематъ въ канторитѣ си за секретари и други служители младежи не отъ българска народность, защото младитѣ, които свършвали Солунската българска гимназия, не сѫ били подготвени за подобна работа. Самото „мнение“ гласи:

„Още отдавна е настанало времето, когато трѣбва да се направятъ и приложатъ нѣкои реформи въ учебното дѣло въ Македония и Одринско, та съ това да се отговори на една въпиюща нужда, която настоятелно вика нашето внимание и деятелность. Върху този въпросъ именно желая да представя следнитѣ нѣколко мои сѫждения: Училищата въ Македония и Одринско, като се захване отъ трикласнитѣ и се свърши съ гимназиитѣ, сѫ престанали да даватъ сили, които отговарятъ на мѣстнитѣ нужди на населението.

Преди всичко трѣбва да се даде възможность на интелигенцията да се прикове къмъ родината си. И, ако една голѣма часть отъ тази интелигенция е принудена да се изселва, то това става, не че въ самата страна въобще нѣма работа за нея, а защото тя не е подготвена за тази работа. За това на всѣкѫде се предпочитатъ по-добре приготвенитѣ въ това отношение гърци, арменци, евреи и пр.. Тукъ, въ страната, има много държавни и частни учреждения, при които всѣкой, който владѣе добре френски и турски езици, може съ успѣхъ да заеме много завидни служби. Така, при желѣзопѫтнитѣ компании, при режиата на тютюнитѣ, при публичнитѣ дългове на Отоманската империя, при банковитѣ учреждения, търговскитѣ контори, при многото и разни осигурителни, търговски и др. дружества, всѣкога се търсятъ младежи, които трѣбва да знаятъ добре поменатитѣ два езика, безъ които въобще не е възможно да се работи съ успѣхъ въ Турция — тѣ сѫ двата официални езици. Но българскитѣ училища не даватъ именно приготвени за това хора. Много отъ богатитѣ български търговци сѫ принудени да вематъ хора изъ чуждитѣ народности за секретари, защото българчетата не сѫ подготвени за такава работа — освенъ че не знаятъ никакъвъ езикъ, тѣ не притежаватъ и най-елементарнитѣ познания по търговскитѣ науки.

Голѣмата часть отъ свършилитѣ гимназии и класнитѣ училища не се захващатъ за занаята на родителитѣ си. Тѣ обикновено се отдалечаватъ отъ роднитѣ си мѣста, не съзирайки никакви облаги въ живота и занятието на родителитѣ си. Духътъ на училищата и науката, която се дава въ тѣхъ, като че ли отдалечаватъ учащитѣ отъ селско-стопанското занятие. Желанието на всѣкой учащъ е да отиде да следва и да допълва познанията, които му сѫ дадени като отвлѣчена наука, съ нищо не свързана съ живота и занятията, които ни даватъ насѫщния. Това е една отъ най-голѣмитѣ злини, радикалното цѣрение на която трѣбва да стане колкото е възможно по-бърже

ако не желаеме да се продължава това положение на работитѣ, което далечъ не е въ полза на дѣлото.

Нуждни сѫ, споредъ мене, реформи, както въ трикласнитѣ училища, така, и въ гимназиитѣ. Тѣзи училища трѣбва да бѫдатъ нагласени така, щото да даватъ достатъчно приготвени хора, които могатъ да бѫдатъ добри земедѣлци, винопроизводители, търговци и чиновници за мѣстнитѣ служби и пр.. По този начинъ ще се създаде за всѣкой малъкъ градецъ и по-голѣмо село мѣстна интелигенция, която ще бѫде съ време ржководителка на мѣстнитѣ обществени работи.

Преди всичко, нуждно е измѣнението на програмитѣ на нѣкои отъ трикласнитѣ училища въ малкитѣ градове. Ако свършилитѣ тия училища оставаха въ роднитѣ си мѣста и се захващаха за работата на родителитѣ си, тѣ биха принесли голѣма полза. Но вмѣсто това, голѣма часть отъ тѣхъ правятъ всички възможни усилия за да могатъ да постѫпятъ въ нѣкое по-високо училище. Ако сѫ деца на по-състоятелни хора, тѣ правятъ непосилни жертви да следватъ въ тѣхъ; ако сѫ бедни — просятъ стипендия, която не всѣкога може да имъ се даде, и, въ случай че не сполучатъ, лесно се отдаватъ на изкушенията на нѣкоя отъ сѫществуващитѣ пропаганди, които най-успѣшно работятъ именно при тия случаи. Другъ, съвсемъ другъ ще бѫде резултатътъ, ако програмитѣ на една часть отъ тия училища се измѣнятъ така, щото да се даде на тѣзи училища повече професионаленъ характеръ. Познанията на мѣстното производство и подобрението му, упѫтване за селския и домакинския животъ, за селската икономия, земедѣлието, скотовъдството и пр. сѫ нѣща, които трѣбва да се преподаватъ въ трикласнитѣ училища. Съ такива програми тѣ ще се различаватъ твърде много отъ досегашнитѣ трикласни училища, защото науката, която ще се преподава въ тѣхъ, ще има повече практично-професионално значение, като неотстѫпва ни най-малко на досегашнитѣ познания въ интелектуално и възпитателно отношение. Освенъ това, такивато училища ще се различаватъ едно отъ друго по програмитѣ си, защото последнитѣ ще бѫдатъ нагласени споредъ нуждитѣ и производството на мѣстото. Така преобразуванитѣ трикласни училища ще вдъхнатъ на своитѣ питомци любовь къмъ мѣстата имъ, къмъ занаята на бащитѣ, ще ги свикнатъ да си създаватъ хубава перспектива за близкото бѫдеще, което ще бѫде резултатъ на тѣхната работа и на подобренитѣ отъ тази имъ работа производство и занаяти. Като оставямъ настрана всичкото икономическо значение на така преобразованитѣ училища, азъ желая да посоча на обстоятелството, че такивато училища ще отвърнатъ изселването въ голѣмитѣ градове на младитѣ и интелигентни сили отъ градоветѣ и селата. Тѣ ще бѫдатъ едно незабелязано отъ никого противодействие на постѫпването въ по-горнитѣ училища, защото младитѣ ще свикнатъ съ мисъльта, че ще имъ бѫде добре, ако останатъ въ мѣстата си и се заловятъ за работата на бащитѣ си, и защото самата програма на тия училища ще препятствува на подобно намѣрение. Тѣзи училища ще бѫдатъ едно много естествено продължение на първоначалнитѣ училища, въ които децата още се чувствуватъ привързани къмъ занаятитѣ на родителитѣ си, защото всичкото имъ почти време вънъ отъ училището е употрѣбено за да имъ помагатъ.

Въ Македония и Одринско има една пълна мѫжка и една пълна девическа гимназия въ Солунъ, една още непълна педагогическа гимназия въ Одринъ, една сѫщо така непълна класическа гимназия въ Битоля, две педагогически училища (още непълни) въ Скопие и Сѣръ и една семинария въ Цариградъ. Отъ всички тия срѣдни учебни заведения най-много е привличала и продължава да привлича вниманието Солунската мѫжка гимназия. Тя е най-старото въ страната срѣдно учебно заведение, което е дало и най-много свършивши. Тя е въ сѫщото време мѣстото, отъ дето трѣбва да се захване преобразуването на програмитѣ въ срѣднитѣ учебни заведения. Нека никому не стане чудно, ако кажа, че Солунската мѫжка гимназия е престанала да дава сили, нуждни за страната. Тя е раздѣлена на два отдѣла: класически и реаленъ. Науката, която се преподава въ всѣки отдѣлъ, е такава, че свършившитѣ кла-

сици и реалисти сѫ годни за да продължаватъ образованието си въ нѣкой университетъ, но не и да стоятъ въ страната си и съ полза за себе си и за народа си да заематъ нѣкакви служби. А, по-горе казахъ, такива служби има много. Българчетата, свършили гимназия, не притежаватъ нито единъ отъ двата необходими езици (турски и френски), нѣматъ познания по търговскитѣ науки, политическа икономия и др. Мисля, че е време да се помисли и реализира едно измѣнение, за да може да отговори на тази въпиюща нужда. Моето мнение е, едното отъ отдѣленията (реално или класическо) на гимназията да се преобрази на търговско. Въ това отдѣление да се преподаватъ познания по търговия, търговска география, богатствата на страната и експлоатацията имъ, езицитѣ френски и турски, на които да се обърне най-главно внимание и даже, по възможность, часть отъ преподаванията да ставатъ на тия два езици. Излѣзлитѣ отъ това отдѣление ученици ще намиратъ бързо и хубави служби въ самата страна. По този начинъ и ние ще дадемъ една часть службаши, които за сега сѫ гърци, евреи и арменци, които упражняватъ могѫщо влияние за полза на сънародницитѣ си. Струва ми се, че не се лъжа, като въ това обстоятелство виждамъ единъ отъ най-могѫщитѣ лостове при повдигането на народното ни дѣло въ Македония и Одринско."

По сѫщото това време, презъ 1898 год., известниятъ общественикъ Димитъръ Ризовъ, просвѣтенъ македонски българинъ, въ единъ свой докладъ, който се намира въ екзархийската архива при св. Синодъ въ София, съ дата 15 октомврий 1898 год., дава следното свое мнение относно училищата въ Македония:

„Своитѣ училища и своитѣ училищни програми въ Македония ние трѣбва да съобразяваме преди всичко съ националнитѣ и икономически нужди на нашитѣ братя въ тази страна, а после вече — съ културнитѣ и педагогически изисквания на съвременната европейска школа. Значи, основнитѣ задачи на нашитѣ училища трѣбваше да бѫдатъ: не да запълнятъ главитѣ на македонскитѣ младежи съ сума теоритически познания, ами да насаждатъ и култивиратъ въ тѣхъ чувствата на национално самосъзнание, национална гордость и български патриотизъмъ, като имъ доставятъ само толкова знания, колкото имъ сѫ необходими за практическа деятелность въ самата Македония. Така напримѣръ, азъ мисля, че бѣ предпочтително щото, вмѣсто две пълни гимназии (въ Солунъ и Битоля) и две педагогически училища (въ Скопие и Сѣресъ), да имаше една пълна гимназия (въ Солунъ), едно педагогическо училище (въ Скопие), едно търговско училище (въ Битоля) и едно занаятчийско училище (въ Сѣресъ). Даже духовната семинария въ Цариградъ съ много по-голѣма полза би могла да сѫществува въ нѣкой македонски градъ. Па и въ програмитѣ на тия училища нѣкои специални предмети можеха да се замѣнятъ съ практически, като се даде и повече мѣсто на толкозъ високо и толкозъ скѫпо ценимитѣ въ Македония чуждестранни езици.

Освенъ туй, трѣбваше да се помисли за снабдяването на Македония съ български лѣкари, български аптекари и български адвокати (свършили правото въ Цариградъ)."

Отъ всичко гореизложено явствува, че Екзархията не е могла да остане глуха на зова за измѣнение образователната система. Ако не изцѣло, то е трѣбвало да се започне съ една последователность, която би била по-целесъобразна. И наистина, тя прибѣгва до откриването на търговско училище въ началото на 1899—1900 учебна год. при Солунската мѫжка гимназия, като премѣства класическия отдѣлъ на последната въ гр. Битоля. Съзна се, че, за да запазятъ македонскитѣ българи по-сигурно културнитѣ си придобивки, трѣбваше да

имъ се даде възможность да се сдобиятъ съ познания, които да имъ бѫдатъ отъ една страна полезни въ тѣхната практическа работа, а отъ друга страна — за да се подготвятъ просвѣтени търговци, индустриалци, занаятчии и земедѣлци. Започна се съ откриването първоначално на търговско училище, като постепенно се мина къмъ откриването и на други, чрезъ които да се даватъ съответни познания изъ областьта на индустрията, земедѣлието, занаятчийството и пр.. До колко населението въ Македония е посрещнало съ радость откриването на първия търговски курсъ може да се види отъ едно писмо съ дата 15 май 1901, намиращо се въ архивата на Екзархията. Въ него се казва:

„Считаме за нуждно да споменемъ тукъ, че търговския курсъ, отъ който се чувствуваше голѣма нужда, се посрещна на драго сърдце отъ българското население въ вилаетитѣ, като се очакватъ отъ него добри резултати."

Поддържането на търговското училище, обаче, срѣщаше спънки, между другото, и отъ къмъ липса на учителски персоналъ, главно отъ учители съ специално търговско образование. Македонски българи, свършили висши търговски училища въ странство, е имало, но тѣ сѫ били заети съ търговия. За това презъ първата учебна година бѣха ангажирани учители по търговско-стопанскитѣ науки отъ България. Презъ 1899—1900 учебна година бѣха назначени: Л. Паяковъ — директоръ на реалния и търговския отдѣлъ при гимназията, Г. Йонковъ и Алфредъ Ру (французинъ). Отъ учителитѣ при реалния отдѣлъ на гимназията преподаваха въ търговския отдѣлъ: Ив. Гарвановъ — математика; Хр. Матовъ — български езикъ; Сотиръ Велчевъ — химия; Иер. Буфети — рисуване; Хр. Далчевъ — турски езикъ; Н. Ризовъ — френски езикъ. Алфредъ Ру бѣше надзиратель въ пансиона, въ който се приказваше на френски езикъ. Презъ учебната 1900—1901 год. Л. Паяковъ и Г. Йонковъ си заминаха за България, а вмѣсто тѣхъ бѣха назначени Еню Енчевъ и д-ръ Ив. Дрѣнковъ, сѫщо отъ България. Директоръ на реалния и търговския отдѣлъ бѣше Георги Раевъ. Презъ учебната 1901—1902 год. Еню Енчевъ и д-ръ Ив. Дрѣнковъ си заминаха, а вмѣсто тѣхъ бѣха назначени Д. Влаховъ и А. Куюмджиевъ. Презъ 1902—1903 уч. год. преподаваха въ търг. отдѣлъ: Георги Раевъ, Ив. Гарвановъ, А. П. Стоиловъ, Д. Мирчевъ, Ив. Сапунаровъ, И. Ц. Недѣлковъ, А. Куюмджиевъ, Хр. Далчевъ, Алфредъ Ру, Хр. Кюлюмовъ и Н. Господиновъ.

Съ учебната 1902—1903 год. търговскиятъ отдѣлъ при реалната гимназия завършва своето относително спокойно развитие. Голѣмото възстание нанесе, обаче, чувствителенъ ударъ на учебното дѣло въ Македония и Одринско. Извършиха се арести на учители и ученици. Сѫществуваше угрозата отъ затварянето на голѣмата часть отъ българскитѣ училища. Учебната 1903—1904 год. мина трудно. Свършилитѣ търговското училище ученици, сега вече бѫдащи граждани, се пръс-

наха по всички краища на Македония. Трима души отъ тѣхъ бѣха заминали за Лайпцигъ, кѫдето се записаха студенти въ висшето търговско училище. Други бѣха убити презъ време на възстанието. Една малка часть замина за България.

На Солунското търговско училище въ този му видъ предстоеше да се реформира. Неговата програма бѣше копие отъ програмата на Свищовското търговско училище, съ тази разлика, че броятъ на часоветѣ по френски езикъ бѣше тукъ по-голѣмъ. Освенъ това, изучаваше се и турски езикъ. Ученицитѣ бѣха прибрани въ пансионъ, въ който надзиратель бѣше французинътъ Алфредъ Ру. Относно програмата ще трѣбва да се каже, че тя не бѣше нагодена за мѣстнитѣ нужди. За заемането на служби, за които говори „единъ бившъ учитель въ Турско", не можеше да става дума. Въпрѣки това, ученицитѣ, които свършиха и следваха търговското училище, на брой около 80 души, като изключимъ една малка часть отъ тѣхъ, почти всички останаха при родителитѣ си, за да продължатъ тѣхната търговия. Отъ свършившитѣ, тримата, които следваха въ Лайпцигъ, следъ свършването на висшето училище, станаха учители. Единиятъ отъ тѣхъ се назначи учитель въ Свищовското търг. училище, а другитѣ двама — въ Солунското търговско училище, което презъ учебната 1904—1905 год. бѣше се преобразило въ новъ типъ гимназия, отговарящъ вече на изискванията, наложени отъ мѣстнитѣ условия.

Следъ Балканската и Общоевропейската войни, сѫдбата на една часть отъ ученицитѣ, свършили първия типъ търговско училище и намиращи се сега въ България, е следната: Никола Стояновъ, свършилъ Висшето търг. училище въ Лайпцигъ, непрекѫснато е билъ учитель въ търговски училища въ България и сега е такъвъ въ Софийското търговско училище „Мусевичъ-Бориковъ". Георги Саракиновъ, свършилъ Висшето търг. училище въ Лайпцигъ, бѣше учитель въ Солунското търговско училище презъ учебнитѣ 1906—1910. Следъ това той напусна учителствуването и се предаде на търговия. Подиръ Балканската война заминава за България. Никола Гацевъ, свършилъ Висшето търговско училище въ Лайпцигъ, учителствува въ Солунското търговско училище презъ учебнитѣ 1908—1913 год., следъ което се преселва въ България и последователно учителствува въ Пловдивското, Бургаското, Варненското и Софийското търговски училища. Любомиръ Илиевъ — сега чиновникъ при Б. Н. Банка; Тодоръ Каевъ — сега чиновникъ; Слави Константиновъ — търговецъ на тютюни въ София; Ангелъ Пецевъ — чиновникъ и Константинъ Андреевъ — търговецъ въ София. Съ това се привършва историята на първия типъ търговско училище.

Презъ учебната 1904—1905 год. се поставятъ основитѣ на ново търговско училище, което по уредба и програма коренно се различава отъ първото търговско училище и непрекѫснато просѫществува

до Балканската война. Това второ търговско училище до учебната 1908—1909 год. се завеждаше като търговско отдѣление при реалната м. гимназия. Директорътъ на реалната мѫжка гимназия бѣше такъвъ и на търговския отдѣлъ при сѫщата. Следъ това последниятъ се отдѣля и до Балканската война остава да работи самостоятелно.

Новитѣ насоки въ образователната система се подематъ съ поширокъ замахъ едва следъ великия подвигъ на Илинденското възстание. Тази нова образователна система на Екзархията трѣбваше да намѣри изразъ въ създаването на типови училища, чрезъ които да се съдействува за създаването на условия, засилващи материалното благоденствие на упоритя български народъ въ Македония и Одринско, за да може по този начинъ сигурно да отстоява правата си за свободно културно развитие. Петь типа училища предстояха да се създадатъ въ предѣлитѣ на Македония и Одринско, а именно: общообразователни, професионални мѫжки и женски, низши практически земедѣлски, търговски и административни.

Главно мѣсто за преобразованието на училищното дѣло се явяваше Македония съ своето компактно българско население. Солунъ, безспорно, бѣше най-удобния градъ за това. Презъ времесѫществуването на първото търговско училище се подчертаха, известни недостатъци въ неговата програма и уредба, които трѣбваше да бѫдатъ премахнати. И се намисли да се открие търговско училище въ Солунъ съ 7 класа, като се започне отъ първи прогимназиаленъ класъ. Това нѣщо става презъ уч. 1904—1905 год.. Но лутания не липсваха още. Това се вижда отъ едно писмо съ дата 5 ноември 1905 год., което се намира въ екзархийската архива. Въ него четемъ следното:

„Търговскитѣ училища ще трѣбва да иматъ повече практически характеръ, за да могатъ свършилитѣ тѣзи училища, като притежаватъ основно чуждитѣ езици, да се привиятъ на мѣстнитѣ условия, Едно отъ подходящитѣ такива е щото тѣ да свършатъ на сравнително по-низка възрасть, та да могатъ да минатъ и една практическа школа при своитѣ домашни или въ чужди контори, като помощници и калфи въ последнитѣ."

Въ друго едно писмо, съ дата 22 февруарий 1906 год., намиращо се сѫщо въ екзархийската архива, стои следното:

„Професионалнитѣ училища, които иматъ предвидъ материалната култура, сѫ стояли на заденъ планъ въ нашата училищна система, кое поради второстепенното си значение за нашата главна задача — националностьта, кое поради отсѫтствуващитѣ особени условия, що се изискватъ за плодотворностьта имъ. Независимо отъ това и въ това отношение е направена една стѫпка напредъ. Отъ две години насамъ е поставена основата на едно търговско училище въ Солунъ, въ което учебни предмети ще се преподаватъ главно на френски езикъ."

Въпрѣки всички прѣчки, съ които е имало да се справя новото търговско училище, последното се е развивало правилно. Това се вижда отъ доклада на тогавашния директоръ, Христо Тенчевъ, съ дата 19 февруарий 1907 год., който се намира въ екзархийската архива. Той съобщава въ Екзархията, че въ началото на уч. 1906—1907 год. били записани въ I, II и III класове на търговското отдѣление при мѫжката гимназия всичко 46 ученици, отъ които въ I класъ — 20, въ II класъ

— 18 и въ III класъ — 8. Това сѫ прогимназиални класове, въ които се преподавало по следната програма:

Учебни предмети:	Седмично часове: I кл.	II кл.	III кл.
Законъ Божи	1	2	—
Български езикъ	5	5	4
Френски езикъ	6	6	6
Турски езикъ	5	5	5
Аритметика	3	3	3
Геометрия съ чертание	—	1	1
Физика	—	—	2
Естествена история	2	2	2
Всеобща история	—	—	2
География	2	2	2
Рисуване	2	2	2
Краснописъ	2	2	1

Интересно е да се види, какво пише директорътъ въ доклада си отъ 19 февруарий 1907 година:

„Търговското отдѣление и пансиона при него се подтикнаха значително напредъ въ сравнение съ изтеклата учебна година. Числото на ученицитѣ, макаръ и да не е още голѣмо — 16 души повече отъ миналата учебна година, обаче, въ качествено отношение днешнитѣ ученици стоятъ много по-високо отъ миналогодишнитѣ. За отбелязване е факта, че нито единъ отъ новитѣ ученици не се е провинявалъ и не се е наказвалъ въ нищо; наказанитѣ ученици въ това отдѣление сѫ изключително миналогодишни. Пансионътъ съ своята добра храна, съ хубавата и здрава мебелъ би направилъ приятно впечатление и на най-взискателния посетитель чужденецъ, ако да не бѣше толкова лошо и тѣсно пансионското помѣщение. Между нашитѣ сънародници въ града и въ провинцията това отдѣление съ пансиона при него добива си вече добро име и сигурно можемъ се надѣва на нови ученици-пансионери за идущата учебна година. Пансионеритѣ, съ своята хубава униформа и дисциплинирано държане по улицитѣ, на разходка и въ черква, правятъ всѣкиму добро впечатление, и азъ съмъ получавалъ похвални отзиви отъ мнозина наши българи, които иматъ присърдце и милѣятъ за нашия културенъ и черковно-училищенъ напредъкъ. За да може това училище съ пансиона при него да си осигури добро име за бѫдеще, необходимо е св. Екзархия да не жали срѣдства за откупване или наемане на едно сгодно, широко и хигиенично помѣщение."

Презъ следната 1907—1908 учебна год. търговското училище при мѫжката гимназия продължава своето нормално развитие. За тази учебна година директорътъ Хр. Тенчевъ е смѣненъ съ А. П. Стоиловъ. Търговското отдѣление има вече четири класа. Въ доклада си за уч. 1907—1908 год. до св. Екзархия, съ дата 8 декемврий 1907 год., № 209, А. П. Стоиловъ, новиятъ директоръ, пише:

„Търговското отдѣление постепенно ще се въздигне въ пълно срѣдно учебно заведение. Записани сѫ всичко 85 ученици. Пансионътъ дава възможность на ученицитѣ да бѫдатъ настанени при по-добра обстановка и надзоръ. Родителитѣ имъ сѫ спокойни, че, покрай наукитѣ, децата имъ ще добиятъ и възпитание, като бѫдатъ запазени отъ поквара, при това добре хранени и обличани. Търговското отдѣление съ пансиона се помѣщаватъ въ здание солидно подъ наемъ, но нѣма дворъ. Обстановката на тоя пансионъ е много по-разкошна отъ реалния: желѣзни кревати съ со-

миета и покривки, шкафове за дрехитѣ на пансионеритѣ, европейски столове въ трапезарията, палта отъ чаха и др.. Числото на пансионеритѣ въ търговския пансионъ е 72, отъ които до края на м. ноември е напусналь 1 доброволно. Надзоръть е повѣренъ на Жоржъ Лигониеръ, Владимиръ Тодоровъ и Георги Саракиновъ. Въ пансиона отъ 12 ноември се задължаватъ пансионеритѣ отъ II, III и IV класове, презъ време на междучасията, по разходка и др., да се разговарятъ помежду си на френски езикъ презъ всички дни на седмицата, съ изключение на петъка, когато трѣбва да говорятъ само по турски."

Съ развитието на търговското училище изпъква и въпроса за помѣщение. Години наредъ вниманието на всички е погълнато отъ това. За жалость, по редъ причини, не се успѣ да се разреши този тъй важенъ въпросъ въ положителенъ смисълъ. Следващитѣ редове изтъкватъ голѣмитѣ грижи, а сжщевременно и прѣчкитѣ, съ които е била придружена покупката на подходящо здание за търговска гимназия и пансионъ. Нека се спомене, при това, че този въпросъ е билъ свързанъ съ голѣмия въпросъ за покупка въобще на мѣста въ Солунъ, на които е трѣбвало да се построятъ български училища и черкви. Частно за търговската гимназия, относно снабдяването ѝ съ собствено помѣщение, докладитѣ които се намиратъ въ екзархийската архива, даватъ ясна представа за усилията, проявени въ това отношение отъ тогавашнитѣ ржководни фактори на нашето черковно-училищно дѣло. На 21 февруарий 1907 год., съ писмо подъ № 156, председателтъ на Солунската църковна община, архимандритъ Неофитъ, съобщава въ Екзархията следното:

„Въпроса, необходимо нуждно ли е да се откупи кжщата на г-жа Николаидисъ за нуждитѣ на търговското отдѣление при мжжката гимназия, бѣше предметъ на всестранно разглеждане въ две специални съвещания, които се състояха на 11 и 18 того въ общинския домъ отъ видни граждани, общински членове и управителитѣ на двѣтѣ гимназии въ града. Следъ като се откупи кжщата, макаръ да се намира до гръцката катедрална църква, никакви прѣчки не биха се явили да се помѣсти въ тази кжща търговския пансионъ и търговскитѣ курсове. Като става дума за помѣщението на търговския пансионъ и търговскитѣ курсове, съвещанието намира, че най-педагогично и най-целесъобразно би било, ако търговскитѣ курсове и пансионътъ при тѣхъ останатъ за винаги отдѣлни отъ помѣщението на реалната гимназия. По този начинъ би се избѣгнало, преди всичко, съприкосновението на ученицитѣ отъ едната гимназия съ ученицитѣ отъ другата, а това е много важно за успѣхътъ въ търговскитѣ курсове, кждето ученицитѣ трѣбва да се подготвятъ за практическа работа, кждето отъ ученицитѣ трѣбва да се създадатъ настоящи търговци и истински работници".

Покупката, обаче, на това здание срещна прѣчки отъ страна на гърцитѣ. По този случай, директорътъ на търговското отдѣление при мжжката гимназия, Хр. Тенчевъ, съобщава съ писмо отъ 23 юлий 1907 год.:

„Отъ къмъ началото на м. априлъ т. г. неприятелскитѣ действия на гърцитѣ спрямо насъ, българитѣ, се силно увеличиха и гръцкиятъ комитетъ съ угроза на смъртъ застави всички гърци, притежатели на кжщи, да изгонятъ отъ кжщитѣ си наемателитѣ българи щомъ изтече срока на наема. По тоя начинъ отъ означената

насамъ дата българитѣ изпитватъ нечувани мжки за квартири, независимо отъ бойкота, който имъ се прави въ чаршията въ търговско отношение. Г-жа Николаидисъ бѣ силно изплашена отъ тия деяния на гръцкия комитетъ и, поради срамъ да се откаже отъ продажбата, предложи да се откупи кжщата на името на нѣкой евреинъ или турчинъ, като е предполагала сигурно, че такъвъ нѣма да се намѣри въ днешно време."

Въпрѣки усилията и добрата воля, проявени отъ всички страни, здание за търговската гимназия съ пансиона при нея не можа да се откупи. Ала това не попрѣчи да продължи тя своя пжть на пълно нормално развитие. На 11 юлий 1908 год., настжпи преврата въ Турция. Смутениятъ български духъ следъ Илинденското възстание презъ 1903 год., причиненъ отъ безспирнитѣ борби съ гърци, сърби и турци, наново се съвзема и съ буенъ устремъ се насочва къмъ нови бждещи постижения въ областьта на материалната и духовна култура. Българскиятъ елементъ въ Солунъ се увеличаваше. Прииждането въ него на нови български търговци ставаше почти всѣкидневно. Интересътъ къмъ Търговската гимназия ставаше все по-голѣмъ. Закипѣ отново интензивенъ животъ въ цѣла Македония. Но, при всѣко добро дѣло се явяватъ и пакостни отклонки. Появиха се въ Солунъ и разни крайни учения, религиозни секти и политически течения, които тровѣха народа и учащитѣ се. При това положение, ученицитѣ, особено тѣзи отъ реалната мжжка гимназия, не можеха да останатъ равнодушни. По този случай, директорътъ на мжжката реална гимназия рапортирва съ дата 30 септемврий 1908 година:

„За жаль, забелязва се, че нѣкои външни ученици дружатъ съ младежи социалисти, които на групи посещаватъ града ни. Нѣма съмнение, че досегашното непокварено ученичество въ разни утопии, сегашнитѣ обстоятелства ще увлѣкатъ наши ученици, въ тѣхъ, каквито и мѣрки да се вематъ"

По-късно, сжщиятъ директоръ рапортира:

„Гимназията почувствува сътресение — избухна ученически бунтъ."

Търговската гимназия, която презъ това време имаше за директоръ Иорданъ Николовъ, сжщо се увлѣче въ ученическия бунтъ. Но бунтътъ не остави дълбоки следи. Учебнитѣ занимания се възстановиха скоро. Учебната 1908—1909 год., презъ която бѣха записани 105 ученика въ петь класа, мина нормално. Опиянението отъ турския „Хуриетъ" бѣше вече се изпарило, като отстжпваше мѣсто на миналата трезвость и дисциплина. Настжпи новата учебна 1909—1910 год.. Търговската гимназия се сдобива съ шести класъ. Броятъ на ученицитѣ е 125, а именно: въ I кл. — 25; въ II кл. — 31; въ III кл. — 32; въ IV кл. — 24; въ V кл. — 10 и въ VI кл. — 3. Учителскиятъ персоналъ се състои отъ 12 души: директоръ Иорданъ Николовъ, Жоржъ Лигониеръ, Евтимъ Наковъ, Георги Аяновъ, Жанъ Ришеръ, Георги Саракиновъ, Георги Ивановъ, Емануилъ Ляпчевъ, Никола Гацевъ, Петъръ Ивановъ, Луи Доро и Стамо Янковъ. Като изключимъ тримата французи, останалитѣ учители бѣха отъ Македония и Одринско.

Презъ 1910—1911 год. при търговската гимназия се открива и

седми класъ, като съ това тя става пълно срѣдно учебно заведение. За директоръ се назначава д-ръ Йорданъ Бомболовъ. Въ този си пълненъ видъ, Търговската гимназия съ пансиона представлява вече отъ себе си по програма на учебния материалъ и по уредба нѣщо образцово. Тя бѣше извикана въ животъ да задоволи една належаща до голѣма степень мѣстна нужда и, следователно, всичко въ нея бѣше нагодено съ огледъ на това. Не безъ интересъ е да се знае, по каква програма се извършваше обучението. Ето и самата програма:

		II	III	IV	V	VI	VII	
Йор. Бомболовъ	политическа икономия	—	—	—	—	—	2	на френ. езикъ
	география	—	2	—	—	—	—	„ „ „
	финансова наука	—	—	—	—	—	1	на бълг. езикъ
	търговско знание	—	—	1	1	—	—	„ „ „
	гражданска история	—	—	1	—	—	—	„ „ „
Христо Ачевъ	физика	—	2	—	2	2	—	„ „ „
Георги Аяновъ	гражданска история	—	2	—	1	2	—	„ „ „
Д. Бланшудъ	гимнастика	1	1	—	—	—	—	„ „ „
Иванъ Васковъ	химия	—	—	2	2	—	—	на бълг. езикъ
Никола Гацевъ	счетоводство	—	—	2	2	—	—	„ „ „
	нѣмски езикъ	—	—	—	4	4	5	
	търг. кореспонденция	—	—	—	—	1	1	„ „ „
	търг. смѣтане	—	—	—	3	2	—	„ „ „
Луи Доро	английски езикъ	—	—	4	4	4	5	
Жоржъ Лигониеръ	география	—	—	2	2	1	—	на френ. езикъ
	търговско знание	—	—	—	—	1	2	„ „ „
	счетоводство	—	—	—	—	2	4	„ „ „
	стокознание	—	—	—	—	2	2	„ „ „
	дактилография	—	—	1	1	—	—	„ „ „
	история на търговията	—	—	—	—	—	1	„ „ „
Емануилъ Ляпчевъ	законоведение	—	—	2	2	2	2	на турски езикъ
	турски езикъ	—	—	4	4	4	3	
Евтимъ Наковъ	търговско смѣтане	—	—	2	—	—	—	на бълг. езикъ
	алгебра	—	—	2	2	—	—	„ „ „
	аритметика	3	3	—	—	—	—	„ „ „
	геометрия съ чертание	2	2	—	—	—	—	„ „ „
	политическа аритметика	—	—	—	—	—	2	„ „ „
Йорданъ Николовъ	български езикъ	5	4	3	2	2	2	
	география	2	—	—	—	—	—	на бълг. езикъ
Лука Перфановъ	рисуване	2	2	—	—	—	—	„ „ „
Жоржъ Ришеръ	френски езикъ	6	6	5	—	—	—	
	естествена история	—	2	—	—	—	—	на френ. езикъ
	краснописъ	2	1	—	—	—	—	„ „ „
Иванъ Сапунаровъ	Законъ Божи	2	—	2	—	1	—	на бълг. езикъ

Споредъ горната програма, въ цѣлия курсъ, безъ I-я класъ, френски езикъ бѣ застжпенъ седмично съ 47 часа и турски съ 23 часа. При това положение, естествено, получените резултати бѣха отъ естеството да радватъ всѣкиго. Скрѣбно бѣше само обстоятелст: вото, че Екзархията бѣше решила, преди да се видятъ крайнитѣ резултати отъ една седмокласна търговска гимназия, да съкрати прогимназиалнитѣ класове. Презъ уч. 1910—1911 год., това решение е вече приложено на дѣло. Презъ уч. 1911—1912 год. се закрива и втория прогимназиаленъ класъ. До колко зле тази нова ориентировка, относно обучението въ Търговската гимназия, е подействувала, се вижда отъ доклада на директора на сжщата до Екзархията, изпратенъ на 20 юний 1912 год., по поводъ на проекто-разпредѣлението на учебнитѣ часове за уч. 1912—1913 год.. Въ този докладъ се чете следното-

„Понеже третия класъ се закрива, въ случай че се приематъ нови ученици, то за тѣхъ да се открие подготвителенъ курсъ, тъй като тѣзи ученици, нѣмайки добра подготовка на френски и турски езици, не ще могатъ да следватъ ведно съ тазгодишнитѣ ученици на търговската гимназия."

Презъ учебната 1912—1913 год. действително бѣше закритъ и третия прогимназиаленъ класъ.

Учебната 1912—1913 год. е последна. За тази година се предвидѣха следнитѣ преподаватели: д-ръ Иорданъ Бомболовъ, директоръ, Атанасъ Димитровъ, Сребренъ п. Петровъ, Емануилъ Ляпчевъ, Жоржъ Ришеръ, Владиславъ П. Алексиевъ, Никола Гацевъ, Михаилъ Шурковъ, Георги Митевъ и Жоржъ Лигониеръ. Балканската война, обаче, нанесе тежъкъ ударъ на учебното дѣло въ Македония. Засегната бѣше, естествено, и търговската гимназия. Нѣколко месеци наредъ бѣха прекратени учебнитѣ занятия. Зрѣлостнитѣ изпити се произведоха презъ м. май 1913 година.

На 5 октомврий 1913 год. директорътъ на Варненската търговска гимназия се обръща до началника на учебния отдѣлъ при българската екзархия въ Цариградъ съ молба да му бѫде изпратенъ единъ проспектъ съ предметитѣ и материята по отдѣлно за IV, V, VI и VII класове на Солунската българска търговска гимназия, за да може да опредѣли условията, при които могатъ да се приематъ нѣкои ученици следвали въ Солунската търг. гимназия, изказали желание да следватъ въ повѣрената му гимназия. Наистина, това бѣ печаленъ отзвукъ на едно минало, което даваше проблѣсъци за свѣтло бѫдеще. Следъ Балканската война, питомцитѣ на Солунската търговска гимназия се пръснаха по-всички краища на българскитѣ земи и на свѣта. Една часть, и то много малка, замина за да довърши образованието си въ търговски училища.

Солунската търговска гимназия, втори типъ, даде три випуска презъ уч. 1910—1913 год.. Първиятъ випускъ се състоеше отъ трима души: Христо Владовъ — сега началникъ отдѣление при едно голѣмо застрахователно дружество въ Ню-Йоркъ, Америка; Георги Ризовъ— до Балканската война търговецъ въ Солунъ, сега — директоръ на една търговска фирма въ Пловдивъ, и Тодоръ Кондовъ — до Балканската война търговецъ въ Солунъ, следъ това — директоръ на една търговска фирма въ Пловдивъ и сега — на самостоятелна работа въ сѫщия градъ. Вториятъ випускъ: Атанасъ Константиновъ — до скоро чиновникъ въ „Американска Банка" въ Синсинати (Америка), понастоящемъ има самостоятелно търговско предприятие въ сѫщия градъ; Любомиръ Божковъ — частно търговско предприятие въ Бѣлградъ; Христо Голевъ — до Балканската война търговецъ въ Македония, сега — прокуристъ на Акц. д-во Ориенттабако — централа София; Петъръ Сакѫовъ — до Балканската война търговецъ въ Македония, следъ това — прокуристъ при Банка за народенъ кредитъ,

София, и сега — на частна работа въ сжщия градъ; Трифонъ Апостоловъ — частно търговско предприятие въ Цариградъ; Богданъ Стаматовъ — офицеръ отъ запаса на българската армия, и сега на частна работа въ Пловдивъ; Владимиръ Хаджиевъ — частно търговско предприятие въ Охридъ; Апостолъ Гиковъ — починалъ като студентъ въ Швейцария; Крумъ Сарджовъ — починалъ като чиновникъ при Италианска и българска търговска банка въ София, и Никола Димитровъ — починалъ като чиновникъ при Акц. д-во Ориенттабако въ София. Третиятъ и последенъ випускъ: Христо Арсовъ — до скоро чиновникъ въ търг. предприятие въ Цариградъ, сега — членъ-делегатъ на Македонска народна банка въ София; Янчо Табаковъ — частно търговско предприятие въ София; Георги Прилепски — чиновникъ при Италианска и българска търг. банка въ София; Кръстю Янковъ — чиновникъ при Акц. д-во Ориенттабако — централа София; Димитъръ Благоевъ — чиновникъ при Б. н. банка въ Неврокопъ; Сотиръ Илиевъ Мощански — счетоводитель при Македонска народна банка — клонъ въ Горна-Джумая; Константинъ Паскалевъ — чиновникъ при Б. н. банка въ Неврокопъ; Методи Ивановъ — чиновникъ при Македонската народна банка въ София; Стефанъ Тасевъ — частно търговско предприятие въ Ломъ; Панчи Гюрковъ — експертъ на тютюни и комисионеръ на Балкантабакъ въ София и Никола Кючуковъ — търговецъ въ Скопие.

Отъ останалитѣ ученици, които успѣха да довършатъ образованието си въ търговски училища въ България, сега се намиратъ на работа: Димитъръ Ружковъ — прокуристъ на търговската фирма Савовъ & Пиперевски въ София; Вл. Топуковъ — поддиректоръ на Македонска народна банка въ София; Асенъ Татарчевъ — следъ допълнителенъ гимназиаленъ изпитъ, завършилъ по медицина въ Швейцария, до скоро лѣкарь въ родния си градъ Ресенъ, сега — лѣкарь въ София; Вл. п. Томовъ — следъ допълнителенъ гимназиаленъ изпитъ, завършилъ по медицина въ София, сега — главенъ асистентъ при хирургическото отдѣление въ Александровската болница въ София.

Търговското отдѣление при Солунската м. гимназия и въ последствие — Търговската гимназия, отъ 1899 до 1913 учебна год., се управляваха отъ следнитѣ директори: Л. Паяковъ, Георги Раевъ, Ат. Ченгелевъ, Хр. Тенчевъ, А. П. Стоиловъ, Йорданъ Николовъ и д-ръ Йорданъ Бомболовъ.

Следъ всичко до тукъ казано ясно личи, че съ откриването на търговско училище въ Солунъ се попълваше една голѣма празнота въ живота на македонскитѣ българи. За да се култивира въ ученицитѣ още въ най-ранната имъ възрасть търговски духъ и да се подготвятъ по-добре на френски и турски езикъ, къмъ търговскитѣ курсове бѣше придадена прогимназия. Между ученицитѣ сжществуваше бодрость и въодушевление. Тѣ бѣха деца на родители, занимаващи

се главно съ търговия и индустрия. Всички тѣ се възпитаваха въ духъ на високо съзнание за важната роль, която имаше да играятъ относно материалното и моралното закрепване на македонскитѣ българи. Македонскитѣ българи съ своя упоритъ и честенъ трудъ бѣха успѣли да се наложатъ въ всички области на стопанския животъ на Македония. Солунъ бѣше станалъ центъръ на българска материална и духовна култура. Въ него българскитѣ търговци образуваха елита на македонскитѣ българи. Между тѣхъ имаше и такива, които бѣха въ търговски връзки съ много западноевропейски търговски кѫщи. Търговската фирма „Бр. Шавкулови", съ централа въ Солунъ, имаше свои клонове въ Марсилия, Египетъ и Мадагаскаръ. Главниятъ предметъ на търговията ѝ бѣха кожитѣ. Тодоръ х. Мишевъ & Синове бѣше голѣма търговска кѫща за манифактура. Тя бѣше въ търговски връзки съ Лондонъ и пр.. Бр. Златареви, Тома Баялцалиевъ, Никола п. Алексиевъ, Саздо Дерменджиевъ, Саздо Ризовъ, Бр. Бояджиеви, Бр. Пенушлиеви, Бр. Суруджиеви, Бр. Кондови, Коне Самарджиевъ Ив. х. Николовъ, двамата последни книгоиздатели, и др., бѣха търговски фирми съ известность и вънъ отъ предѣлитѣ на Македония и Турция.

При това положение, наистина, не можеше да не сѫществува търговско училище. Голѣмата часть отъ свършилитѣ това училище трѣбваше да останатъ при родителитѣ си за да продължатъ тѣхната търговия. Като интелигентни търговци, тѣ не можеха да не служатъ едновременно и като вѣренъ стражъ срещу чуждо посегателство и като достойни пазители на българскитѣ блага и на българския духъ въ Македония. Тѣ скоро станаха сила, която започна да всѣва страхъ въ редоветѣ на неприятелитѣ на македонскитѣ българи.

Прииждането на нови просвѣтени български търговци въ Солунъ въ последнитѣ години преди Балканската война бѣше голѣма радость за всички българи въ Македония. Търговията на страната минаваше въ тѣхни ржце. За това помагаше и обстоятелството, че подавлящата часть отъ населението на Македония бѣше българско. А това бѣше сила, която не можеше да се пренебрегва. Евреитѣ въ Солунъ съзнаха първи, че е необходимо да се сдружатъ съ българитѣ. На фирменитѣ имъ табели българскиятъ езикъ личеше покрай френския и турския езици. Нѣмаше еврейски магазинъ въ Солунъ, кѫдето да не се приказва български. Следъ 1908 год., следъ „Хуриета", много гръцки и турски търговски кѫщи държеха и по единъ българинъ, който да посрѣща българитѣ купувачи. Гордость за македонскитѣ българи бѣха голѣмитѣ български търговски кѫщи, които никнѣха една следъ друга въ Солунъ. Заговори се и за създаването на български банкови заведения, акционерни и кооперативни, които трѣбваше да кредитиратъ българската търговия, индустрия, занаяти и земедѣлие. И това щѣше да продължава до тогава, до като

народитѣ въ Македония, респективно Турция, щѣха да разбератъ, че не въ самоизтрѣблението, а въ взаимодействието е тѣхната сила. Турция бѣше отворила вече своитѣ училища за много българчета. Свършилитѣ и следвалитѣ тѣзи училища съ нищо не бѣха изгубили отъ своето българско самосъзнание. Турцитѣ, особено следъ „Хуриета", бѣха готови на компромиси. А борбата и на културна почва прилѣгаше на македонскитѣ българи. Тѣ държеха, въпрѣки трудноститѣ, които се изпрѣчваха въ пѫтя имъ, не само търговията, а и индустрията, земедѣлието и занаятитѣ въ Македония.

Дейността на стопанска почва и просвѣтата въ сѫщность вървѣха рѫка за рѫка. До какво положение бѣха стигнали въ последнитѣ години българитѣ въ Солунъ, вижда се отъ единъ докладъ на А. П. Стоиловъ, съ дата 10 априлъ 1912 година:

„Градъ Солунъ по своето географско положение стана презъ последнитѣ години не само важенъ търговски центъръ, но и центъръ за българска просвѣта. Отъ година на година български търговци приижда̀тъ изъ вѫтрешностьта на Македония, и днесъ въ Солунъ има мнозина наши видни търговци. Освенъ туй, въ него имаме три гимназии и петь начални училища съ около 1500 ученици и ученички. Има само 58 учители и учителки. Издаватъ се петь вестника: „Учителски гласъ", „Право", „Искра", „Свѣтлина" и „Истина".

Нещастнитѣ войни прекѫснаха това хубаво хармонично развитие. Създаденото съ вѣковенъ трудъ, биде разнебитено отъ нашитѣ врагове. Заедно съ другитѣ хиляди наши училища и културни учреждения и начинания биде прекратено развитието и на Солунското търговско училище, което по своята уредба и знанията, които даваше, можеше да служи за образецъ на всички. Създадено презъ уч. 1899—1900 год., следъ като непрекѫснато прсѫществува цѣли 14 години и даде петь випуска, по силата на развилитѣ се злощастни събития за българския народъ, то престана да сѫществува въ края на учебната 1912—1913 год.. Но споменитѣ за него въ съзнанието на македонскитѣ българи сѫ тъй силни, тъй дълбоки, че тѣ не само нѣма да се забравятъ, а ще се предаватъ отъ поколѣние на поколѣние до тогава, до като македонскитѣ българи не видятъ възстановени потѫпканитѣ права на Родината.